

Samenvatting

HIVA-onderzoek ‘Wie speelt de eerste viool?’

Onderzoek (2011) werd uitgevoerd door het HIVA (Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving, interdisciplinaire onderzoeksinstelling aan de KULeuven) in opdracht van de Vlaamse overheid.

- **De onderzoeksvragen:**

1. Welke elementen bepalen de kostprijs van DKO-opleidingen, zowel voor de organiserende academie als voor de deelnemende individuen?
2. Wie moet in welke mate instaan voor de betaling van de kostprijs van de DKO-opleidingen?
3. Wat zijn de mogelijkheden voor de invoering van nieuwe gedifferentieerde inschrijvingsgelden voor het DKO?

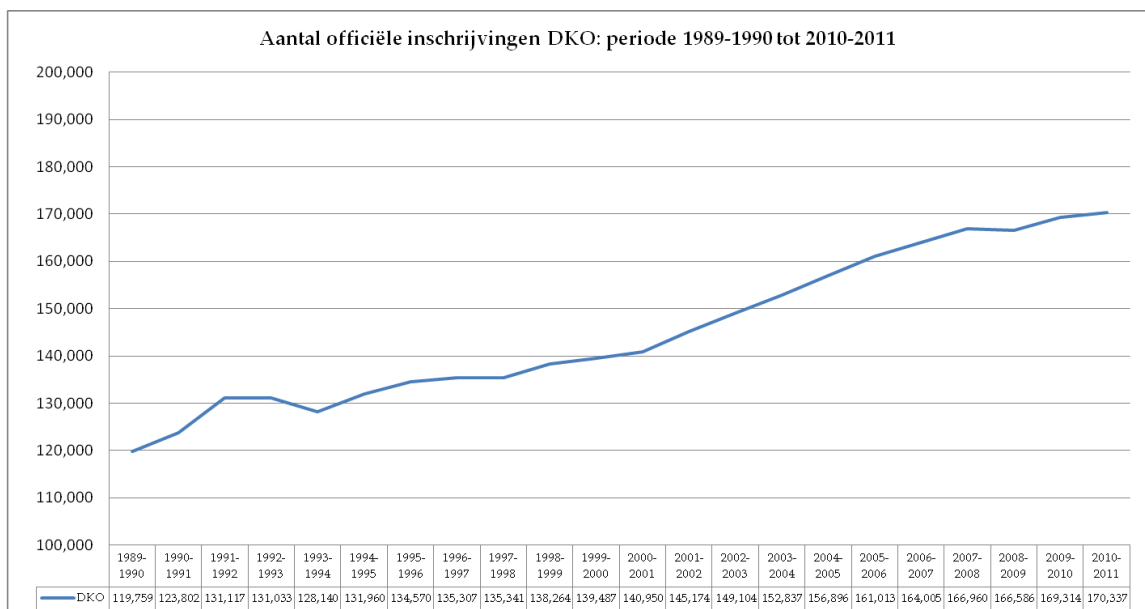
- **Gehanteerde onderzoeksmethoden:**

- Literatuurstudie
- Een schriftelijke bevraging van de 168 DKO-instellingen
- (groeps)interviews met sleutelfiguren in de sector van de kunsteducatieve opleidingen
- Kwantitatieve analyses van bestaande gegevens over de DKO-leerlingen, gekoppeld aan gegevens over de schoollopende leerlingen in het basis- en middelbaar onderwijs.

Vaststellingen uit het onderzoek

1. “Hoge drempel of koud kunstje?” De (sociaal ongelijke) deelname aan DKO

- Het DKO neemt een unieke plaats in in het onderwijsbestel: het is certificerend kunstonderwijs maar geen leerplicht- of hoger kunstonderwijs. Het staat open voor de brede leeftijdsgroep van 6 tot 106 jaar.
- 2,9% van de inwoners van Vlaanderen volgt een DKO-opleiding (170.337 financierbare inschrijvingen in 2009-2010). Sinds de telling van 1989 is het aantal DKO-leerlingen blijvend gestegen (grafiek 1). De meeste leerlingen volgen een muziekopleiding. Sinds de eeuwwisseling is het aantal inschrijvingen voor een dansopleiding het sterkst toegenomen.
- De leerlingen van het DKO vormen geen goede spiegel van de maatschappij. Het DKO trekt vooral kinderen en jongeren aan, die vaak ook meerdere opleidingen tegelijk volgen. De volwassenen staan voor een kwart van het deelnemersveld. Vooral wie als volwassene actief is op de arbeidsmarkt heeft een hoge deelnamekans. Er nemen nauwelijks 65-plussers deel (6%).
- Het DKO bereikt vandaag overwegend vrouwelijke deelnemers, zij volgen ook vaker meerdere DKO-opleidingen tegelijk. Dit ligt in de lijn van andere participatiecijfers aan cultuur (bezoekers cultuurcentra, bibliotheken, cursisten in het vormingswerk, ...).
- 2,9% procent van de leerlingen (4.973) heeft een andere dan de Belgische nationaliteit. Opvallend is dat veel Nederlanders (meer dan 3.500) de grens oversteken om in Vlaanderen een DKO-opleiding te volgen.

Grafiek 1

2. *“Zit er muziek in de inschrijvingsprijs?” Evaluatie van de huidige inschrijvingsgelden en de mogelijkheden tot verminderd inschrijvingsgeld*

- Het DKO werkt vandaag met een simpele en heldere vierledige tariefstructuur:

Categorie
Jongeren (min 18 jaar): gewoon tarief
Jongeren (min 18 jaar): verminderd tarief
Volwassenen: gewoon tarief
Volwassenen: verminderd tarief

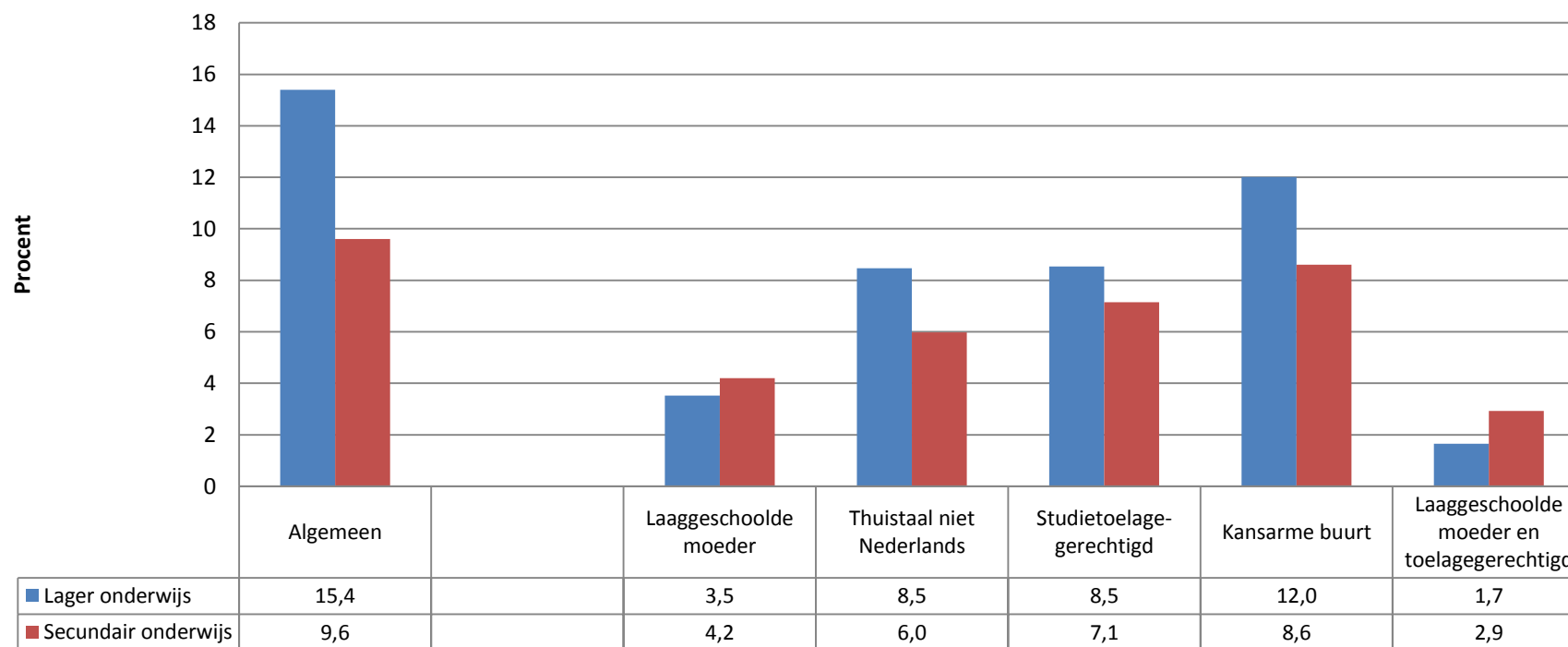
- De inschrijvingsgelden zijn wettelijk bepaald en worden door de academies integraal doorgestort naar de subsidiërende Vlaamse overheid.
- De inschrijvingstarieven voor DKO worden door beleidsmakers, sleutelfiguren én de leerlingen zelf als laag worden beschouwd (situatie 2011). Dit is ook zo vergeleken met veel andere Europese landen (zeker bij vergelijkbare landen qua populatie, zoals Nederland of Oostenrijk).
- Er is geen draagvlak om inschrijvingen veralgemeend gratis te maken.
- Alle geïnde inschrijvingsgelden samen (14 miljoen euro) staan slechts voor 7,5% van alle personeelssubsidie die de academies krijgen (189,6 miljoen euro). De inschrijvingsgelden zijn dus vrij “verwaarloosbaar” in de totale financiering van DKO. Een geleidelijke verhoging van de inschrijvingsgelden zal de zuivere subsidiekost van de overheid niet voelbaar verminderen.
- De huidige tarifiering impliceert vooral een prijsdifferentiatie naar leeftijd: plus 18-jarigen betalen meer dan drie keer zo veel als min-18 jarigen. De toekenning van het kortingstarief op basis van persoonsgerelateerde factoren (inkomen, arbeidsstatus, ...) is vandaag erg onvolkomen. Het aanvragen van een verminderd inschrijvingsgeld moet op initiatief van de leerling zelf gebeuren en er komt grote bewijslast bij kijken, niet evident voor kansengroepen. Vandaag krijgen veel “kansengroepen” uiteindelijk toch geen korting bij inschrijving. Illustratief hiervoor: 5.150 leerlingen die in het leerplichtonderwijs een studietoelage krijgen zijn in het DKO ingeschreven aan het gewoon tarief en niet aan het verminderd. Een andere prijsdifferentiatie dringt zich op, waarbij minder naar leeftijd wordt gedifferentieerd en meer naar kenmerken van financiële draagkracht en kenmerken van de opleiding.

3. *“Wie speelt de eerste viool?” Impact van de socio-economische en socio-culturele achtergrond op de keuzes die een DKO-leerling maakt*

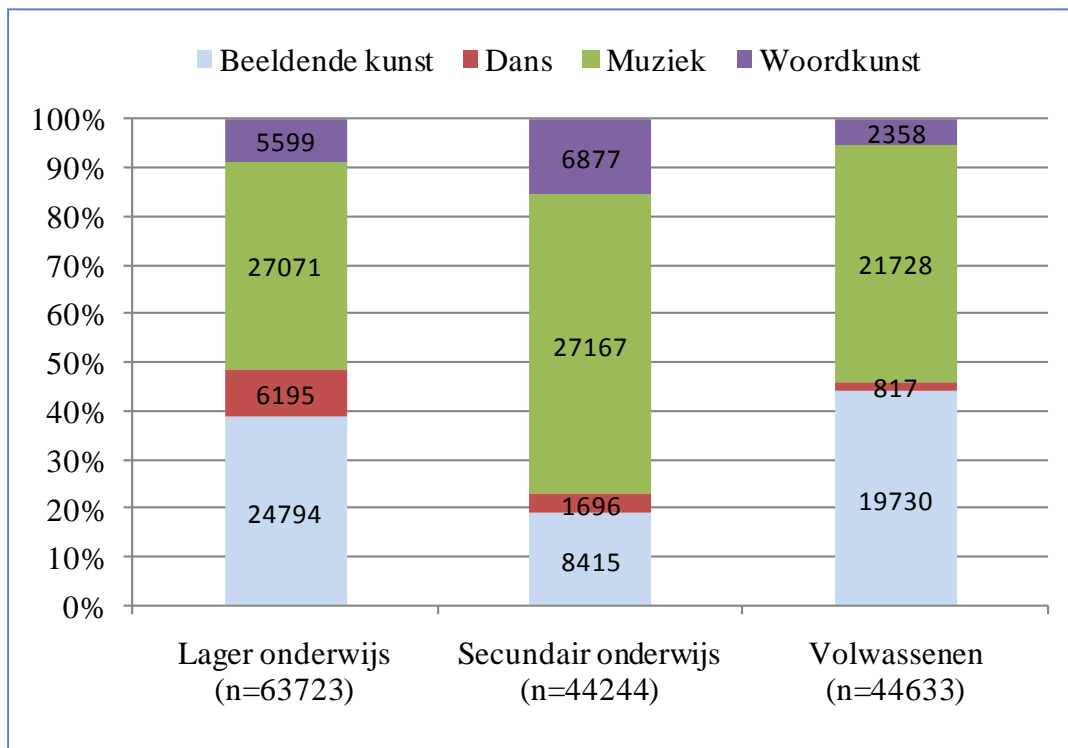
- Het opleidingsniveau van de leerling en de richting die hij of zij volgt in het leerplichtonderwijs, bepalen sterk de kans op DKO-deelname:
 - o De gemiddelde kans voor deelname aan DKO is voor leerlingen uit het basisonderwijs 15,47% en voor leerlingen uit het secundair onderwijs 9,57%.
 - o GOK-leerlingen¹ hebben een beduidend lagere kans op DKO-deelname dan niet-GOK-leerlingen (cf. grafiek 2). Leerlingen die aantikken op meerdere GOK-indicatoren kennen een sterk verlaagde participatiekans.
 - o DBSO- en BSO-leerlingen hebben een drie keer lagere kans op DKO-deelname dan ASO- en KSO-leerlingen.
 - o De invloed van het onderwijsniveau van moeder én de invloed van de gevolgde onderwijsvorm is bovendien groter in omvang dan het effect van de studietoelage. Deze vaststelling vormt een sterke aanduiding dat sociaal-culturele verschillen in voorkeuren grotere drempels vormen dan financiële beperkingen.
- Het opleidingsniveau, - richting, ... bepalen sterk de keuzes binnen DKO-deelname:
 - o De interesse in Dansopleidingen neemt duidelijk af vanaf de overgang naar secundair onderwijs (grafiek 3):
 - o Leerlingen die thuis geen Nederlands spreken kiezen veel vaker voor Muziek en minder vaak voor Woordkunst en Beeldende Kunst.
 - o KSO- en BSO-leerlingen kiezen vaker dan andere leerlingen voor een DKO-opleiding Beeldende Kunst. ASO- en TSO-leerlingen hebben een duidelijke voorkeur voor Muziek.
- Het aanwezig zijn van een DKO-aanbod in de onmiddellijke omgeving heeft een sterk participatieverhogend effect. Wie in een gemeente woont waar geen DKO-afdeling aanwezig is, zal dus ook minder snel aan DKO participeren. Ongeveer 1 op de 20 academies in Vlaanderen vragen bij inschrijving ook een extra vergoeding aan leerlingen die gedomicilieerd zijn in een andere stad of gemeente. Deze kost (buiten het inschrijvingsgeld) voor niet-inwoners bedraagt gemiddeld 9 euro.

¹ GOK staat voor Gelijke OnderwijsKansen. De GOK-indicatoren die hier gebruikt worden zijn de vier leerlingenkenmerken (thuis taal, opleiding moeder, studietoelage en buurt) zoals gebruikt in kader van het nieuwe financieringsstelsel leerplichtonderwijs. De GOK-indicatoren helpen de socio-economische en socio-culturele thuissituatie van leerlingen te schetsen.

Deelnamekansen aan het DKO voor leerlingen in het lager en secundair onderwijs (Vlaanderen, 2010)

Grafiek 2

Grafiek 3

4. “Het kind van de rekening?” Andere kosten om een DKO-opleiding te volgen

- Naast het inschrijvingsgeld en ev. extra kost voor niet-inwoners wordt in vele DKO-opleidingen ook verwacht dat de leerling zelf bepaalde uitgaven doet voor de aanschaf of huur van niet-duurzame materialen en duurzame materialen.

KADER 1.

Duurzame materialen: Niet-duurzame materialen zijn materialen die niet voor de duur van meerdere jaren kunnen worden gebruikt, zoals:

tekengerief, verf, (kleur)potloden, papier, fotokopieën, grondstoffen zoals klei, foto's, fotoboeken, map/farde, papier, snaren, rietjes voor blaasinstrumenten, partituren, boeken, kosten voor het stemmen van een piano,...

Duurzame materialen: Duurzame materialen zijn materialen die ook na de duur van één jaar kunnen worden gebruikt, zoals:

muziekinstrumenten, pupiter, instrumentenkist, danskledij, schildersjas, schildersezel, oven, naaimachine, computer, mal, fototoestel, software, ...

- Binnen de studierichting Woord zijn die private bijdragen het kleinst, bij Muziek het grootst. Dit laatste heeft vooral te maken met het feit dat vaak in de loop van een opleiding de aanschaf van een instrument wordt verondersteld.
- De private kosten voor niet-duurzame én duurzame materialen zijn gemiddeld op jaarbasis (!) 114 euro voor jongeren in het lager onderwijs, 352 euro voor jongeren in het middelbaar onderwijs en 291 euro voor volwassenen (rekening houdend met een afschrijving van duurzame materialen op 5 jaar). Deze private kosten overstijgen dus ruim de inschrijvingskosten. Ze bepalen in grote mate of een opleiding “goedkoop” dan wel “duur” is.

KADER 2.

- **Enkele goedkope opties** om te volgen: tekenkunst, woordkunst, algemene beeldende vorming
- **Enkele dure opties** om te volgen: instrumentopleidingen, fotokunst, schilderkunst, ambachten, digitale beeldende vormingen. Van alle instrumentopleidingen zijn saxofoon, harp en piano de duurste.

- We stellen vast dat:
 - o leerlingen in het buitengewoon onderwijs vandaag vaker kiezen voor “goedkopere” DKO-opleidingen.
 - o Van alle DKO-leerlingen uit het secundair onderwijs de GOK-leerlingen opvallend vaak kiezen voor de “goedkopere” DKO-opleidingen. Er is dus een samenhang tussen de socio-economische achtergrond van leerlingen (bv. aan de hand van de GOK-kenmerken) en de keuzes voor goedkopere of duurdere richtingen.
- Daarnaast blijkt er ook een samenhang tussen de hoogte van de private kost die de DKO-leerling moet betalen en de hoogte van de kost om als DKO-instelling die optie in te richten.

Een optie binnen Woordkunst bijvoorbeeld is vaak goedkoop voor de leerling (weinig niet-duurzame en niet-duurzame materialen moeten worden aangekocht), maar is ook goedkoop om in te richten (lage instructiekost want grote klassen zijn mogelijk). Dit betekent dat een uniform inschrijvingsgeld voor alle opties – zoals vandaag het geval – impliciet een sterkere subsidiëring van de sterker vermogenden op gang brengt.

- Doordat de instructiekosten positief correleren met de private studiekosten kan verwacht worden dat het meer doorrekenen van (een deel van de) instructiekosten de relatie tussen de studiekeuze en de economische draagkracht van de deelnemers nog zal versterken. Het doorrekenen van de instructiekosten naar het inschrijvingsgeld zal met andere woorden de sociale ongelijkheid enkel maar versterken. Om de sociale ongelijkheid in de DKO-participatie net te verkleinen, moet net kostenmilderend worden opgetreden.

5. “Help, mijn kind wil piano leren”! Initiatieven om de kosten te beheersen voor minder financieel sterke leerlingen (of hun ouders)

- Veel academies hebben al een beleid gericht op het beheersen van de private kosten die de DKO-leerlingen moeten maken. Dit beleid uit zich vooral in het verhuren van duurzame maar “verplaatsbare” materialen voor een deel van de opleiding (47,83% van de academies). Het verkopen van duurzaam materiaal binnen/via de academie gebeurt minder frequent (14,49% van de academies). Ongeveer een op de acht academies doet inspanningen om binnen de organisatie een interne markt te regelen (leerlingen laten “doorverkopen” van materialen, het organiseren van groepsaankoop, e.d.m.).
- Er bestaan veel kostenmilderende initiatieven (cheques, passen, ... zoals de Kunstkans, de kansenas, de sport- en cultuurcheques, de opleidingscheques voor een beperkt aantal opleidingen, ...).
 - o Vaak moet de reductie of kostenmilderend wel door het individu worden aangevraagd en betaald, dit impliceert op zich een aantal drempels.
 - o Vaak grijpen deze instrumenten enkel in op de inschrijvingskost en niet op de aankoopkost van duurzame en niet-duurzame materialen, hetgeen net bepalende kosten zijn in DKO.
 - o Er is weinig overzicht en onderzoek over het effect (effectiviteit) van deze instrumenten en de ervaring bij de beoogde groepen.
- Er is weinig harde concurrentie op de markt van de kunsteducatieve opleidingen, maar die zou kunnen toenemen wanneer DKO zich anders positioneert (kortere opleiding, flexibeler leertraject, ...). Veel spelers, zoals sociaal-culturele organisaties voor jongeren en volwassenen maar ook commerciële aanbieders van dans- of muziekoopleidingen, vrezen een sterkere prijsconcurrentie.

Beleidsaanbevelingen

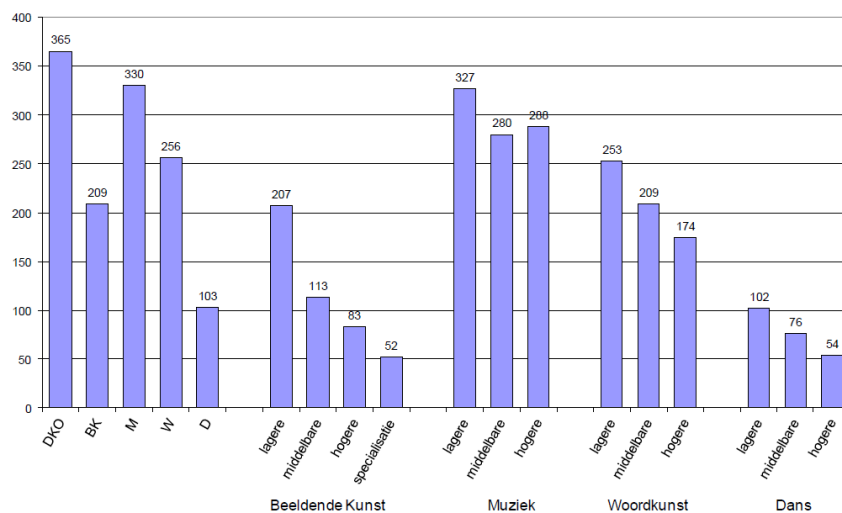
Op basis van de onderzoeksresultaten, suggereren we:

- ... een aanpassing van de tarifiering, waarbij vooral de criteria voor de toekenning van **reductie** worden aangepast.
 - o Via tariefdifferentiatie kan men proberen om de participatie van sommige ondervertegenwoordigde groepen te verhogen. Dit impliceert dat meer dan vandaag wordt rekening gehouden met de *financiële draagkracht* van de leerling (of zijn ouders). Hierbij kan, voor de leerplichtige leerlingen, vertrokken worden van de GOK-indicatoren (individuele financieringskenmerken) die de overheid al kent.
 - o De huidige tariefreductie wordt vooral toegepast bij leerlingen die meerdere DKO-opleidingen tegelijk volgen of bij meervoudige deelname binnen eenzelfde gezin. Het lijkt ons vanuit een incentive-tot-deelname perspectief moeilijk te verantwoorden om voor *meervoudige participaties* binnen eenzelfde gezin een zelfde verminderingstarief toe te kennen als voor deelnemers die omwille van socio-economische redenen van een vermindering genieten. Daarom kan overwogen worden om de gezinskorting, minder hoog te maken dan ze nu is. Dit gezin hoeft immers per definitie niet meer overtuigd te worden van de zin van een DKO-opleiding.
 - o Een sterkere *woonplaatsdifferentiatie* wordt afgewezen: mensen mogen niet gestraft worden omdat ze in een gemeente wonen waar geen of een beperkt DKO-aanbod is.
- ... het overwegen van een geleidelijke **verhoging van de tarieven** voor zij die het normale tarief moeten betalen. Dit is wellicht mogelijk zonder al te grote verschuivingen in de participatie teweeg te brengen. Het verhogen van de tarieven heeft echter enkel zin als de extra inkomsten worden ingezet voor kostenmildering bij de financieel minst draagkrachtige groepen. Die kostenmildering kan centraal gebeuren (bv. centrale depot voor verhuur van materialen met prioritaire toegang voor kansengroepen in plaats van een first-come first-served systeem) of op niveau van de academies zelf (d.w.z. extra beleidsruimte voor gelijke kansen).
- ... een **(subsidie)incentive voor de DKO-instellingen om een gelijke kansenbeleid** te voeren en het belonen van inspanningen om kansengroepen en minder vanzelfsprekende groepen aan te trekken.
- ... de verplichting van de academies op voorhand een **reële inschatting te geven van de private kosten** die een leerling zal moeten maken (in het schooljaar én binnen de hele opleiding). Dit kan door per optie een materialenlijst met indicatieve prijzen te afficheren.
- ... de inschrijvingen voor DKO **anders en flexibeler** zouden moeten georganiseerd worden: een langere inschrijfperiode (nu valt die vooral in september die voor veel ouders als een “dure maand” is) met mogelijkheid tot gespreide betaling.

Samenvatting

HIVA-analyses: afstand/spreiding aanbod

- Het DKO kent een dicht netwerk van lesplaatsen. In 365 postcodes (van de 541) is er een DKO-aanbod. Meer dan 55% van alle DKO-deelnemers volgt een DKO-opleiding in een vestigingsplaats die gelegen is in de postcode van de eigen woonplaats.
- Niet elke richting en graad wordt in evenveel plaatsen aangeboden. Onderstaande grafiek (4) geeft het aantal postcodes met een ingevuld DKO-aanbod, opgesplitst naar richting en graad. De geografische spreiding van dit aanbod geeft (voor sommige richtingen/graden) zgn. blinde vlekken.

Grafiek 4

- Afstand beïnvloedt de deelnamekans. Hoe verder men zich moet verplaatsen naar de DKO-lesplaats, hoe lager de kans op inschrijving. Wanneer de afstand tot het dichtstbijzijnde aanbod stijgt met 1 kilometer, dan daalt de participatiekans van 8,12% naar 7,19% voor leerlingen in het secundair onderwijs en van 15,29% naar 14,16% voor leerlingen in het lager onderwijs. Een nabij aanbod is dus in termen van deelnamebereidheid belangrijk.
- Er zijn geen grote verschillen in daadwerkelijk afgelegde afstand tussen de studierichtingen. Een studierichting met een beperkt aanbod (zoals Dans) impliceert niet dat leerlingen zich verder gaan verplaatsen naar dat aanbod. Ze ruilen hun studierichting van voorkeur dan wellicht voor een andere studierichting dichterbij of zoeken naar een ander type van aanbodsverstrekker (bv. commercieel circuit) in de buurt.
- De boven- of ondergemiddelde participatiegraad in een postcode sterk kan afhangen van de studierichting, graad en leeftijdsgroep die men in ogenschouw neemt. Eenzelfde postcode kan voor de ene studierichting een participatiegraad kennen die beneden het Vlaamse gemiddelde ligt en voor een andere richting een participatiegraad die boven het Vlaamse gemiddelde ligt.